



ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

מסכת מועד קטן

דף יט ע"א

בגמ', ת"ר כותב אדם תפילין ומזוזות לעצמו וכו'.

א. בתוס' (ד"כ ר"י לומר) הביא ב' דעות גבי הנחת תפילין בחוה"מ, ולהבה"ג אין מניחים דאיסור מלאכה הוא אות. ואף איסור מלאכה הוא רק מדרבנן, אך מצוות החג, מצה וסוכה, הם האות עיי"ש. וכתב האמרי יושר (ח"ג סי' קמט סק"ג) דיש נפק"מ רבה בדברי התוס', לענין הנמצא במדבר ואינו יודע מתי שבת אי חייב להניח תפילין מאחר דאין לו אות, וה"נ אלו הנהגין להניח תפילין בחול המועד מכיון שעושים בו מלאכה מחמת דבר האבד וכיו"ב במקום שהתירו להם מלאכה, דשוב אין להם אות ואולי יהיו חייבים במלאכה. אך לטעמא דמחוייבים במצוות החג שהם האות, אז שפיר פטורים מתפילין אף אם עושים מלאכה. ומסיק, ע"פ האור זרוע (הל' תפילין סי' תקפ"ט) דמבואר דהאות בשבת הוא נהר סמבטיון ששוכת, ובשו"ת הרמ"ע מפאנו (סי' קט"ו) כתב דהאות הוא מחמת קדושת היום שמאיר על ישראל באותן הימים, ולפ"ז פשיטא דאין הדין משתנה מחמת שעושה בהם מלאכה. עיי"ש.

ולא נאריך בענין זה הידוע, ונחלקו בו בשו"ע המחבר והרמ"א (או"ח סי' ל"א), אלא נציין כמה ענינים שלא ראיתי שיביאו המלקטים. **ב.** בהג' מלא הרועים (סוכה מ"ו. ד"כ רש"י ד"כ מלות הרצב) הוכיח ששי' רש"י שמניחין תפילין בחול המועד, דקאמר שם בגמ', ת"ר היו לפניו מצות הרבה וכו', מברך על כל אחת ואחת בפני עצמה. ופי' שם רש"י (ד"כ מלות הרצב) ליטול לולב, לישב בסוכה ולהניח תפילין וכו', ודו"ק, עכתו"ד מלא הרועים.

וביותר חזינן מרש"י, דנקט דייקא אלו המצוות שעליהם כתב התוס' הנ"ל, דהם עצמם האות. אך אין לדרוש מזה דרש"י סבר דלא הוי אות, אלא יתכן דהם אות שאינו פוטר מתפילין, וכמו שכתב המשנה ברורה (סי' כ"ב סק"ה) כי ביום שמתקיים ברית מילה, ראוי שלא לחלוץ את התפילין עד לאחר עריכת הברית, לפי שהמילה היא אות והתפילין הן אות. וראוי ששני אותות אות מילה ואות תפילין ישמשו יחדיו, ע"כ. ואל תתמה, והלא אמרינן דב' אותות הם זלזול, כמו תפילין בשבת ויו"ט, אלא ע"כ יש אותות שאין בהם זלזול, וברית מילה ותפילין אינם זלזול, וה"נ יאמר רש"י גבי סוכה ואכילת מצה, ודו"ק. אמנם מצאתי ברוקח (סי' לו) שהביא קושיא בשם הסמ"ג גבי הנחת תפילין בימות החול, והרי גם בחול יש אות דמילה. ותירץ דכתיב "על פי שנים עדים יקום דבר" ובעי' ב' עדים ולכן בחול יש ב' עדים, מילה ותפילין, וה"נ בשבת יש ב' עדים. מילה והשבת או היו"ט גופו, ולכן א"צ בשבת ויו"ט תוספת של אות תפילין.

ואמנם על תי' הסמ"ג הקשה התרומת הדשן (ח"ג סי' ק"ט) דלפי הסמ"ג, א"כ מי שמתו אחיו מחמת מילה דאין לו אות דברית מילה, יניח תפילין בשבת, וכתב ע"ז בתה"ד וז"ל: "נראה דאין לחלק כלל בשביל טעם זה דמפרש סמ"ג דרך אגדה בעלמא ולא מחלקינן משום אותו טעם" ע"ש בדבריו.

אך הרוקח עצמו תי' שם, דאות דמילה לא חשיב אות, דבעי אות מיציאת מצרים עכ"ד. ולפי"ז מצה וסוכה היו צריכים להיות אות לפטור מתפילין, דהם זכר ליציאת מצרים כמו שבת, וא"כ צ"ל דרש"י חולק עם התוס' אף אי מצה וסוכה הוי אות. אמנם מצאתי עוד דבמק"א המשנ"ב מזכיר ענין חליצת התפילין שלא יהיה ב' אותות, והוא במשנ"ב (סי' תכ"ג סק"י) בשם הלבוש, דהטעם שנהגים לחלוץ התפילין בר"ח קודם מוסף, דכמו שביו"ט אין מניחים שיו"ט עצמו אות. כמו"כ יש לנהוג בר"ח עכ"פ בשעת מוסף שמזכירים מוספי היום דאותה זכירה היא ג"כ כעין אות ע"כ. והלא בוודאי אין איסור מלאכה בראש חודש, וע"כ צ"ל כהתרוה"ד, ודו"ק.

והנה כבר הארכנו לעיל, ששי' רש"י דמלאכת חוה"מ אסורה מן התורה, והאור זרוע (סג) הביא מרבינו אליקים שפירש דהאות הוא בנהר סמבטיון וכן ממעלה בזכורו שנחים בשבת, עוד פירש דהאות הוא במה שאסורין במלאכה, וכתב דלפ"ז בחול המועד שאין בו איסור מלאכה דאורייתא חייבין להניח בו תפילין שהרי אין לו אות עכתו"ד רבינו אליקים. וכתב עוד באור זרוע, שהנחת תפילין בחוה"מ תליא אי מלאכת חוה"מ אסורה מה"ת, ומסיק שם די"ל דדעת הבבלי דמלאכת חוה"מ הוא אסור מדאורייתא,



ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

וע"כ גם בחול המועד פטור מתפילין, ומסיק דלפי"ז אי נימא דהאות הוא ע"י סמבטיון ששובת יש להסתפק אם הסמבטיון שובת גם בחוה"מ, ונפק"מ לתפילין בחוה"מ, עיי"ש. אך ברש"י חזינן דלא תליא בהא, ודו"ק.

ג]. כתב הגר"מ שטערנבוך שליט"א (משוואות וכנסות ח"ג סי' י"ז): זכורני שהייתי אצל הג"ר איסר

זלמן מלצר זצ"ל ושאלו אותו על תייר אם יניח תפילין בחוה"מ, והשיב שבצינעא יניח, והוסיף שהוא בעצמו אף שהוא השתקע בא"י ממשיך להניח תפילין בחוה"מ בלי ברכה בצינעא, ולדבריו אין בזה שום חשש. אכן מנהג הגרא"ז הנ"ל הוא חידוש, שדעת האוסרים להניח תפילין בחוה"מ היא מדברי הזוה"ק כמבואר בבית יוסף (ס"ט), ושם מפורש שיש בזה איסור חמור, ואף שמתכוין הוא להניח על תנאי ג"כ אסור, מאחר שזהו בזיון לאות דחוה"מ, ועוד שמנהג שנהגו בו כל ישראל בארץ ישראל, יש לומר שחמור מאד שעוברין אף בלא תסור, שאין ציבור אלא בארץ ישראל כמבואר בהוריות ו ע"א, ואין ראוי לפקפק במנהגי ישראל. אך כנראה סבר שבצינעא אין חשש דלא תסור, וחשש למעשה לשיטות המחייבים מן התורה להניח בתפילין בחוה"מ. וכן סיפר לי אדם אחד שאביו היה אצל החזו"א והביא ראיות מהראשונים שיש להניח תפילין בחוה"מ והשתוקק להניחם, והסכים לו החזו"א שאם משתוקק דוקא להניחם יכול להניחם אבל בצינעא, וצ"ב.

ושמעתי שמרן הגרי"ז סאלאווייציק זצ"ל הגאב"ד דבריסק נעשה בר מצוה בחוה"מ סוכות, וזו היתה הפעם היחידה שהניח תפילין בחוה"מ. וכנראה שאביו לא רצה שייכנס לעול המצוות בלי תפילין, וחשש שגם חוה"מ זמנה, ע"כ הניח תפילין. ואף שבעלמא דעתו שאין חיוב כל יום דוקא, אבל להכנס למצוות בלא להניח תפילין לא רצה. וכעין זה שמעתי מכמה צדיקים וקדושי עליון דאף שציוו להניח תפילין רק כשיגדיל, אבל אם נעשה "גדול" בשבת, ציוו להניח בע"ש והטעם כהנ"ל שאין להניחו ליכנס לעול המצוות בלי הנחת תפילין, ודו"ק היטב בכל זה, ע"כ מתשובות והנהגות.

ד]. אמנם אין כן דעת הרה"ק ממונקאטש זצ"ל שכתב (מנחת אלעזר לקוטיס סי' ו') להיפך בב' הענינים, שאין להניח תפילין בחוה"מ לבחור שנהיה בר מצוה בו ביום, והן להקדים לבחור בר מצוה הנחת התפילין לפני מלואות לו י"ג שנה ויום אחד, ומחמת כמה ענינים המתחדשים בתשובה זו, וגם שלא ראיתי שיביאו אותה, אעתיק את רוב התשובה הנוגע לנידו"ד: "על דבר שנסתפק במי שנעשה בר מצוה בא' מימי חוה"מ ואביו ועוד אבותיו מקודם אין מניחין כלל תפילין בחוה"מ, ועתה האיר כת"ה אולי מחמת שראה בחי' אות חיים (סי' ל"ז סק"ט) בשם הצדיקים ז"ל כי מי שמניח תפילין בפעם ראשונה מרגיש ביותר הארה וקדושת יראתם, ע"כ חשב שיניחם הנער בחוה"מ כדי שירגיש הארה הנז' אם כי אבותיו לא הניחו מעולם בחוה"מ, ושוב נסתפק מה יהי' בימים שלאח"ז בימי חוה"מ אם יפסיק מלהניחן ע"כ דבריו".

"באמת תמהתי, כי עד כאן לא דברו הצדיקים הנ"ל רק בימות החול שלא יניחם מקודם י"ג שנה ויום א' שהוא זמן חיובן, כדי שירגיש הרגש קדושה הנז' ביום חיובן ולא מקודם חיובן, אבל לא בזה באשר אבותיו של הילד הנז' לא הניחו מעולם תפילין בחוה"מ, וא"כ הוא אסור לשנות ולהתחיל להניחן בחוה"מ. וכמו שביארתי שם באות חיים (סי' ל"ז סק"ט), כי שאני אותן הספרדים במקלותם מקדם שהביא מרן הב"י שם, שמקודם הניחו בחוה"מ ואח"כ שנתגלה אור זוה"ק מרשב"י שאסור להניחן פסקו מלהניחן, היינו בשוא"ת עדיף וגם שרשב"י מחמיר מאוד בזו"ח שהמניח תפילין בחוה"מ חייב מיתה ר"ל, אבל למי שאבותיו לא הניחו בודאי אסור לו לשנות ולהניחן מעתה וכמו שביארו האחרונים, וגם אנן בעניותן בחי' אות חיים הנ"ל, ולפי"ז האיך נתיר לנער הלז להניח בחוה"מ, ואם בשביל רגש מצותן בפעם ראשונה כנז' הלא כיון שא"צ אסור לו להניחן אז הרי ל"ש רגש מצותן עוד, ואם אולי יעשה כן וירגיש כנ"ל, אין זה אלא דמיון כיון שאינו באמת להלכה לאמיתו גבי', והגע בעצמך מי שחל י"ג שנה ויום א' שלו ביום ש"ק או אפי' ביום טוב שני וכי יניחן אז כדי להרגיש וכו' בפעם הראשונה כנ"ל, אלא ודאי דזה אינו סברה כלל וזה ברור ופשוט. וגם מה יעשה בימי חוה"מ שלאח"ז וכמו שהעיר כת"ה בזה".

"ורציתי לדנוהו לכף זכות שדן ספק ספיקא בזה ספק אם חוה"מ חייב בתפילין, וגם אם תמצא לומר דפטור אבל לבחורים ספק אם הלכה כמו יש נהגו - כפי השמועה, בבית גדול וקדוש מרן הדברי חיים זי"ע להניחן בחורים קודם נשואין ע"כ יניחם מספק, זה אינו דהא יש ספק ספיקא יותר נוטה לחומרא שלא להניחן שמא הלכה שאסור להניחן בחוה"מ, וגם יש מקודם ספק, לאו דלא תתגודדו להניחן בביהמ"ד א' כשהגדולים הנשואין אין מניחין בביהמ"ד הלז, וכמו שכתבתי שם באות חיים, והוי ספק לאו דלא



ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

תתגודדו בכהאי גוונא וכמ"ש בשו"ת השיב משה (ס"י ל"ב) וגם בכל דבר שוא"ת עדיף ובכלל ספק בזה ושאל אביך ויגדך וזקניך ויאמרו לך שאבותינו בחוה"מ בודאי לא הניחו, ובפרט שלא נהגו במדינתכם כלל להניחם גם הבחורים, ושמעתי ברור כי גם מרן הק' בעל דברי חיים זי"ע גם לנכדיו הבחורים אותן שהיו גם מזרע קודש שאר הצדיקים זי"ע כמו נכדי רבו הה"ק זקני מראפשיץ זי"ע לא צוה להניחם כלל בחוה"מ, ואין פנאי ומקום להאריך בזה".

"ואשר שאל מדוע לא הבאתי בחיבורי אות חיים המנהג בקצת קהלותיהם האשכנזים שמניחים תפילין בחוה"מ ובחוה"מ פסח אין מסלקים אותם קודם הלל רק אחרי קה"ת שקורין מענין תפילין בקדש לי וגו' והיה לאות על ירך ולזכרון וגו', הנה ראיתי מכבר מובא מנהג הלז בחי' האחרונים, אך מה שלא הבאתי הנני תמה על תמיהתו וכי עשיתי חיבורי אות חיים בדרך "דרכי תשובה" להיות מאסף לכל המחנות כל הדיעות והמנהגים, הלא הבאתי שם רק במקום שהעירותי וחדשתי פעם כמברר ופעם כמשיג ומפלפל ופעמים בא בארוכה ופעמים בא בקצרה, וכדרכה של תורה בפלפולא וברורא, אמנם באמת הי' להם להשיג לב לאלו מנהגי המנהגים, דכיון שכ' שם "את החוקה הזאת למועדה מימים ימימה" דקאי על תקנת שבת ויו"ט שאין להניח תפילין שהן גופן אות, אך הספק אם חוה"מ בכלל יום טוב. וכבר הבאתי שם באו"ח (ס"י ל"ג) מ"ש הה"ק מזידיטשוב זי"ע בעל עט"צ, כי א"ת החוקה הזאת למועד"ה מימ"ה ימימ"ה עולה מכוון כמספר מני"ח תפילין בחוה"מ חיי"ב מית"ה עיין שם. ולמה להם להניח דווקא אז תפילין בחוה"מ בשעת קריאת הכ' הלז לתקוע עצמם לדבר הלכה בבחי' "דווקא" והלא יצאו כבר כשהניחו עד אחרי שמ"ע גם לפי שיטתם, ובימים אלו נדפס ס' "מקראי קודש" מת"ח א' אברך מתלמידים החשובים בישיבתנו הי"ו ע"ד התפילין בחוה"מ אם כי כמעט רוב דבריו מחבורנו אות חיים הנ"ל, אמנם גם הוסיף מדילי' והפליא לעשות בראיות נכוחות מהראשונים עיין שם", עכ"ד המנחת אלעזר.

דף יט ע"ב

בגמ', אמר רב מתנה סתם נזירות שלשים יום. מאי טעמא, אמר קרא קדש יהיה, יהיה בגימטריא תלתין הוו.

[ה]. בשיטה מקובצת (מזיר כ. ד"ה יכ"ה זנימ) כתב: "יראה דגמרא גמירי לה, ואסמכוה אהך גימטריא דלאו מי"ג מדות היא שהתורה נדרשת בהן, הרא"ש ז"ל בפירושו".

ובנזיר שם, אייתי דעת בר פדא דילפינן מנזיר נזרו המנויים בתורה ל' חסר אחת. וכתבו התוס' בסוגיין (ד"ה הלפין) דלכאורה לבר פדא, שאיסור הנזירות הוא שלושים חסר אחת, א"כ מנלן שסתם נזירות שלושים יום, ובאבלות הנלמד מהם שלושים. ופירושו דבר פדא על כרחך סבירא ליה כאבא שאול דיום שלושים מותר. אמנם לאחמ"כ דחו זאת התוס' וכתבו "מיהו י"ל לכתחילה אינו מגלח בנזיר עד שלשים יום מדרבנן, כדמשמע הכא, ובירושלמי מקשה מן המשנה דאמר גלח ביום שלשים יצא, ומשני תמן לשעבר, הכא מתחילה, והיינו כדפרישית".

[ו]. הנצי"ב זצ"ל (מרומי שדך נזיר שס, ד"ה מנ"מ) בתו"ד הקשה על התוס' בסוגיין "אין סברא לומר שבשביל שגזרו מדרבנן בנזיר יוסיפו אבלות יום אחד". עוד כתב שם "נראה להגיה בתוס' מו"ק שם ד"ה תלתין, שכתבו ולבר פדא דאמר בנזיר פ"ק נזיר להזיר כ"ט אסור כו', א"כ סבר ע"כ כדפי' אבא שאול כו'. ואינו מובן כלל, וגם אין הלשון כדפי' אבא שאול נכון, וגם מה שייך לומר דאבא שאול ורבנן יהיו פליגי בדבר פדא ורב מתנא. אלא דטעות הדפוס הוא, וצ"ל כדפי' אביי. והיינו כמוש"כ דלבר פדא ודאי רבנן מודי לאבא שאול ביום שלשים, ואנן קיי"ל כרבא, ומשו"ה קיי"ל כרב מתנה".

"אלא שהעלו שם עוד בזה הלשון, מיהו י"ל דלכתחילה אינו מגלח בנזיר עד ל' יום מדרבנן, וזה ודאי לבר פדא דכל ל' יום אינו אלא גזירה כדאי' בסוגיין. אבל כבר כתבנו דאין נראה לומר דשביל דרבנן וגזירה תקנו אבלות ל' יום. אלא דלבר פדא ודאי דמקצת היום ככולו ביום ל', ולרב מתנא הוא דפליגי, ואליביה אמרו בירושלמי טעמא דרבנן משום דלכתחילה בעינן ל' שלמים היינו מה"ת. ואל תתמה דמה"ת אמרינן דלכתחילה בעינן ל"א, דכך המדה דאפשר לפרש שלשים יום כולו או מקצתו. וכיוב"ז בכל המצות שאין להם שיעור בדוקא, כמוש"כ בהע"ש לענין ק"ש או ברהמ"ז וכדומה". עכתו"ד המרומי שדך.



ביאורים ומילואים - על סדר הדף היומי

[ז]. אמנם הרמב"ם (פ"ו מהלל כ"א) כתב: "מדברי סופרים שיהיה האבל נוהג במקצת דברי אבילות כל שלשים יום, ומנין סמכו חכמים לשלשים יום, שנאמר ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים, מכלל שהאבל מצטער כל שלשים יום". והשיג עליו הראב"ד: "א"א בגמ' למצוה ראשיכם אל תפרעו, ואתיא פרע פרע מנזיר".

והרדב"ז שם בל' הרמב"ם, מבאר תמיהת הראב"ד: "תימה על רבינו דשביק תלמודא דידן, וסמך על הירושלמי, וזו היא השגתו של הראב"ד ז"ל. וי"ל דלא ילפינן מנזיר אלא גדול שער אבל שאר דברים מנין, לפיכך סמך על הירושלמי דאסמכוהו אקרא דובכתה את אביה ואת אמה דכתיב וגלחה את ראשו ועשתה את צפרניה והסירה את שמלת שביה, ויליף שפיר דכל מיני נוול נוהגין שלשים יום, וכן משמע מלשון רבינו שכתב מכלל שהאבל מצטער כל שלשים יום".

ועמד עליו הקרית מלך (סג) "ברדב"ז וסמך על הירושלמי, לא מצאתי בירושלמי, ועי' ירושלמי מו"ק פ"ג ה"ה דיליף מקרא אחרינא, ע"כ. ושם איתא בירושלמי: "רבי ירמיה ורבי חייה בשם רשב"ל רבי אבהו רבי יוסה בן חנינה בשם רשב"ל (דכריס ל"ד, ח) ויתמו ימי בכי אבל משה, ימי שבעה, בכי שנים, אבל שלשים, ואית דמחלפין ימי שנים, בכי שבעה, אבל שלשים".

ומה שמקור דברי הרמב"ם הוא מהירושלמי, כן כתב המגדל עוז (סג): "ואני אומר כן האמת [וכו'] אבל בירושלמי סומכה מקרא דובכתה את אביה וגו' מכלל דלצערא שלשים יום הוי, וכן כתב ה"ר משה מקוצי ז"ל מדעת רבותינו בעלי התוס' ז"ל, ואין ספק אצלנו שר"מ ז"ל מצא ספרים וברייתות ותשובת הגאונים ז"ל שראוי לסמוך עליהן שלא באו לידינו וכן כתב הרב ר' יונתן הכהן מלוני"ל זצ"ל", ע"כ. ומצאתי שגם הסמ"ג (עשין דרכן ז, רמ"ז). מביא דרשה זו בשם הירושלמי.

וראיתי ביאור ע"ז מהרה"ג ר"י תמר ז"ל (עלי תמר ירושלמי זרכות פ"ט כ"ב) "ובמגדל עוז כתב שם שכן הוא בירושלמי, וודאי היה כן בירושלמי שהיה לפניו, או שהכוונה היא למדרש ירושלמי או ספר ירושלמי שקראוהו הראשונים גם בשם ירושלמי סתם, וכמו תרגום ירושלמי שקראוהו בעלי התוס' על התורה בשם ירושלמי סתם, וכ"ה בכמה מקומות. ויתכן שהלכות אלו היו כהוספה כתובים בירושלמי שהיה לפניו ראה בשם הגדולים".

[ח]. ומצאתי שאף הרמב"ן בחיבורו עה"ת (דכריס כ"א, מ"ב) סומך דיני אבלות לקרא דובכתה את אביה ואת אמה, וז"ל: "ועשתה את צפרניה, תגדלם כדי שתתנוול, לשון רש"י כדברי רבי עקיבא (יצמות מ"ח), וכן פירש אונקלוס. והנה לדעתם יהיה "ועשתה" כמו ועשת את התבואה (ויקרא כ"ב, כ"א), כי הצמיחה תקרא עשייה. אבל בספרי (הלל ז) אמר רבי אליעזר, ולא עשה רגליו ולא עשה שפמו (ש"ב מ"ט כ"ה), והיא ראייה גדולה. לכך אני אומר כי כל אלה משפטי אבלות [דקרא ולא עשה רגליו מייירי במפיבושת שנהג משפט אבלות], והכל נמשך אל ובכתה את אביה ואת אמה (ש"ב מ"ט), וצוה שתגלח ראשה כדרך האבילות, כענין ויגז את ראשו (איוב א', כ) דאיוב, וכן גזי נזרך (ירמיה ז, כ"ט), וכן קציצת הצפרנים אבלות כגלוח הראש. ואמר והסירה את שמלת שביה מעליה, כלומר תלבש בגדי אבל, וישבה בביתך, כאלמנה ולא תצא חוץ כלל, ובכתה את אביה ואת אמה, ותעשה כל זה ירח ימים, כי כן דרך האבלים".

וקצת תמוה לי, למה לא הזכירו את הירושלמי בריש נזיר (פ"א כ"ג), דאייתי קראי גבי נזירות שלושים יום, דיהיה תלתין, ונזיר נזרו שלושים חסר אחת, דמפורש אף בבבלי, אך מוסיף על זה דרשה שלישית: "ואית דבעי נישמענה מן הכא, ובכתה את אביה ואת אמה ירח ימים, מה ימים שנאמר להלן שלשים, אף ימים שנאמר כאן שלושים".

עכ"פ, הארכנו בכל זה, דאכתי י"ל, דמה שהרמב"ם הביא דווקא קרא זה, הוא מחמת קושיית התוס', דלבר פדא ליכא קרא לשלושים יום, ולומר דיום שלושים הוסיפו רבנן בנזיר, ומשם אף באבלות, לא רצה הרמב"ם ללמוד כן, כדכתב הנצי"ב הנ"ל, ואולי לכך הסמיך הפסוק השלישי הנדרש של נזירות שלושים, בירושלמי, ודו"ק.

הערות והארות יתקבלו בברכה ויבואו בס"ד ובל"נ בדפים הבאים בשם אומרם: rabinoviz@gmail.com